

Erdoğan II. Abdülhamid'i neden çok seviyor?

Tayyip Erdoğan, ölümünün 100. yıl dönümünde II. Abdülhamid'i anma toplantısında, onlarca yıllık kanlı bir istibdat döneminden sonra Jön Türk devrimiyle tahtından indirilen despot sultanı "Türk düşünce hayatını esir alan katı ideolojik kutuplaşmanın en büyük kurbanlarından biridir" diye tanımlayarak mazlum ilan etti. Türkiye tarihinde, kanlı baskı ve kıyım uygulamaları sorumlularının kahraman olarak anılmasına yabancı değiliz, ama bu çabaların nedenlerini de kavrayabilmemiz gerekiyor. Eğer Abdülhamid "katı ideolojik kutuplaşmanın kurbanı" olarak görülüyorsa, burada sultanı deviren demokratik devrim atılımına cepheden bir karşı çıkış söz konusudur. Bugün ülkede demokrasiyi boğarak, tıpkı sultanın zamanında kendine ait toprakları yönettiği türden despotik bir rejim inşa etmeye çalışanların onu kendi referansları olarak almaları anlaşılır hale geliyor. Sanki Abdülhamid ulusun vicdanında bir kez aklandığında, Tek Adam'ın meşruiyeti de sağlanmış ve her türlü demokratik talep ve atılım "katı ideolojik kutuplaşma" olarak mahkûm edilmiş olacak. Amaç bu.

Hangi "vizyon"?

Erdoğan'a göre Abdülhamid, "devletimizin son 150 yılına damgasını vuran en önemli, en vizyoner, en stratejik zihne sahip şahsiyetlerden biri(ydi). Sultanın ufku, hayalleri ve projeleri Yıldız Sarayı duvarlarının çok ötesinde(ydi) ..." Sultanın "Yıldız Sarayının ötesine taşan" vizyonerliği genellikle, İmparatorluğu yıkıma sürükleyen Batı uygarlığı karşısında ülkeyi modernleştirme yolunda giriştiği bazı hamlelere dayandırılıyor. Onun, kurduğu medreselerin ve yaptırdığı yüzlerce caminin yanı sıra İstanbul'da ve ülke sathında pek çok laik ilk, orta ve yüksek eğitim kuruluşunun gerçekleştirilmesine önyak olduğu, hatta okul sayısının dini kuruluş sayısının üzerinde olduğu biliniyor. Ama bu tür bir atılım ihtiyacının ortaya konmasının ve bu doğrultuda başlatılan girişimlerin sadece ona ait olmadığı da ortada.

Osmanlı İmparatorluğu'nun teknolojik ve idari açılardan modernleştirilmesi çabaları daha III. Selim ve II. Mahmud dönemlerine dayanır. Yağma ve ranta dayalı kapitalizm öncesi bir temel üzerinde ayakta durmaya çalışan imparatorluk, Batı kapitalizminin üretim ve ticarete dayalı hızlı gelişimi karşısında sallanmakta olduğunun farkına belki de 1683'teki Viyana yenilgisi ve ardından 1699'da yapılan sonuçları ağır Karlofça Anlaşmasıyla varmıştı. Ardından 18. yüzyılda, I. Petro altında büyük bir modernleşme ve sanayileşme dönüşümü yaşayan Rusya karşısındaki yenilgiler ve toprak kayıpları gelecekti. İmparatorluğun bu darbeler altında çözülmeye başlaması, ordunun Batılı teknikler temelinde yenilenmesi "vizyonunu" doğuracak, ama aynı zamanda Abdülhamid'in de "ufkunu" oluşturacak "en yakın düşmana karşı bir başka Avrupalı güçle ittifak" politikasının geliştirilmesine neden olacaktı.

İmparatorluğun ekonomik, askeri ve idari açılardan modernleştirilmesi çabalarında, 19. yüzyılın başlarında Fransa'nın koruması altında Mısır'da reform atılımları başlatan Vali Mehmet Ali Paşa'nın uygulamalarından da esinlenen II. Mahmut'un önemi herkesçe kabul edilir. Ama daha da önemli reformlar, onun ölümünün ardından Sultan Abdülmecit'le birlikte başlayan Tanzimat Döneminde (1839-1876) uygulananlar olacaktı. Bu dönemde, özellikle Mustafa Reşit, Mehmet Emin Ali ve Keçecizade Fuat paşaların denetiminde hukuk, eğitim, askeri, mali ve sanayileşme alanlarında önemli çağdaşlaşma girişimlerinde bulunulacaktı. Ama ne var ki bu reformlar tarihsel bakımdan gecikmiş, ivmeleri açısından da yetersiz olarak kalacak, imparatorluğun Batı kapitalizminin yarısömürgesi olma durumuna düşmesinin önüne geçemeyecekti. Abdülhamid'in "projeleri" de, Tanzimat Döneminde girişilen yenileşme çabalarını istibdat altında sürdürme tasarısının ötesine geçemeyecek; tam tersine baskı rejimi, reformlara ideolojik ve siyasi olarak önderlik edebilecek kadroların tasfiyesine yol açarak gerici bağınazlığı çağdaşlaşmanın önüne bir engel halinde dikecekti. 1908 devrimine yol açan başlıca çelişki de buydu.

Abdülhamid bu devrimin gelmekte olduğunu görüyordu, nitekim tam da bu nedenle baskı rejimini ağırlaştırdıkça ağırlaştırdı. Demokrasi talebiyle görüşlerini yaygınlaştıran aydınlara, orduda yenilgilerden mustarip ve bunun sorumluluğunu padişahın yanlış politikalarına atfeden subaylara, ağır vergiler altında inleyip başkaldıran halk kesimlerine yönelik olarak istibdat rejimini yoğunlaştırmaktan

başka “çare” göremiyordu. Görünen o ki, Erdoğan’ın “vizyonu” da Kızıl Sultan’inkiyle sınırlı. Onca “mega projelere”, onca binalara, onca mahalle üniversitelerine, onca camilere rağmen halk Gezi’de ayaklanıyor, metal işçileri fırtına estiriyor, kitleler kendilerini (sahtecilikle ellerinden kaçırılan) referandumlarda, seçimlerde, kırlarda, kentlerde ifade ediyorlar... Erdoğan’ın buna yanıtı ise OHAL’i sürdürmek, milletvekillerini, gazetecileri, aydınları hapse atmak, kitleleri baskıyla korkutmak oluyor. Yeni bir 1908’den korkuyor.

Hangi “proje”?

Tanzimat paşalarının İmparatorluğun parça parça bölünüp Batılı güçlerce yutulması karşısında buldukları çare, askeri yetersizlikleri diplomatik manevralarla dengeleme politikasıydı. Bu politikalarını kolaylaştıran unsur da, çok ilginç biçimde, bizzat İmparatorluğun parçalanmaya yakın oluşuydu. Zira zaten aralarında toprak ve pazar paylaşımı mücadelesi içinde olan ne İngiltere, ne Fransa, ne Avusturya-Macaristan ne de Rusya kendisinden bir başka devletin Osmanlı toprakları üzerinde tam bir egemenlik kurmasına müsaade etme niyetindeydi. Osmanlı sultanları ve paşaları bu kozu iyi değerlendirdiler ve örneğin Boğazlar’a, oradan da Akdeniz’e inmeye çalışan Rusya karşısında İngiltere’nin desteğini alabildiler. 1821’de başlayan Yunan isyanını Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa sayesinde bastırdılar, ama Vali daha sonra İstanbul’a doğru harekete geçtiğinde ona karşı Rusya ile işbirliği yaptılar.

Tabii bu denge politikalarının hep bir bedeli vardı. Örneğin, 1841’de Beyrut’ta Mehmet Ali Paşa’nın ordusunu bombalayarak Osmanlı’nın yardımına gelen İngiltere bunun karşılığında imparatorluğa Balta Limanı antlaşmasını önceden imzalatmış, onun ekonomisinde büyük bir ayrıcalık elde etmişti. Aynı şekilde 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’nda İngiltere, önce Osmanlıların Rusya önünde büyük bir hezimet yaşamasına göz yummuş, ama Ruslar Boğazlar’a inmeye kalkınca da bunu engelleyip karşılığında Kıbrıs’ı işgal edebilmişti. Rusya da bu savaşın sonucunda imparatorluğun doğu eyaletlerini kapmış, Bulgaristan, Bosna-Hersek ve Yunanistan üzerinde söz sahibi olmayı başarmıştı. 1876’da tahta çıkan II. Abdülhamid “meslek yaşamına” denge politikalarının neden olduğu bu büyük kayıplarla başlıyordu.

Ama Tanzimat Dönemini kapatan yeni sultanı bir önceki dönemin uygulamalarından ayıran önemli bir nokta vardı. II. Mahmud, Avrupalı güçleri yakından izlemek amacıyla o ülkelere diplomatlar yollamanın yanı sıra, dış politikanın yürütülmesinde uzmanlaşma sağlamak amacıyla Hariciye Nezareti oluşturmuş ve kurumun başına da vezir unvanlı kişiler atamaya başlamıştı. Tanzimat dönemi boyunca da dışişleri bakanları ve uzmanları dış politikanın belirlenmesinde ve uygulanmasında etkin rol üstlenmişlerdi. 1878 Rus savaşı felaketi Abdülhamid'e hariciye nazırlarını ve uzman diplomatları kenara çekme ve tüm dış politika yönetimini kendi ellerine alma fırsatını verdi. Öyle ki, saltanatı döneminde, görevleri sadece padişahın kararlarını uygulamakla sınırlanmış yirminin üzerinde bakan göreve gelip gitti. Sanırız Tayyip Erdoğan "monşerleri" kenara çekip tüm diplomasi karar yetkisini elinde toplarken ve dışişleri bakanlarını birer basit infaz kulu haline dönüştürürken de Abdülhamid'den esinlendi.

Peki, Erdoğan'a göre bu "vizyoner" olan bu sultanın Osmanlının toprak bütünlüğünü sağlamak için uygulamaya devam ettiği denge politikaları ve bu amaçla tüm dış politika yetkisini elinde toplama "projesi" işe yaradı mı? Soruyu daha anlaşılır bir biçimde soralım: Yarısömürge bir ülke bağımlı olduğu emperyal (bugün artık emperyalist) devletlerden bağımsız başarılı bir dış politika izleyebilir mi? Bu sorunun yanıtı, sultan II. Abdülhamid döneminin sonuçlarında yatıyor: Onun 33 yıllık saltanat döneminde Osmanlı İmparatorluğu başta Tunus, Mısır, Kıbrıs, Sırbistan, Karadağ ve Romanya olmak üzere 1 milyon 592 bin 806 kilometre kare toprak kaybetti. Yani bugünkü Türkiye'nin yaklaşık iki katı!

Erdoğan'ın Abdülhamid'i sitayişle anması boşuna değil, kendisi de aynı çıkmaz sokaklarda dolaşiyor. Esad rejimine karşı görünüşte ABD ile birlikte, ama bu konuda Rusya ve İran ile çelişiyor. Önce Esad'a ve Kürtlere karşı radikal İslamcılarla işbirliği yapıyor, bunun sonucunda ABD, Rusya ve Suriye'yi karşısına alınca onlarla birlikte IŞİD'e cephe alıp Kürtlerin yanına düşüyor, sonra YPG ile savaşmak için kendi himayesinde bir "ÖSO" oluşturuyor. Sınır güvenliği gerekçesiyle Kürt bölgelerine yönelik operasyona başlayınca ABD, Rusya, İran ve Suriye'yi tedirgin ediyor, ama bir yandan da ABD ve Rusya'nın hoşgörüsüyle operasyonlarını sürdürüyor. Mitinglerinde ABD karşıtı nutuklarıyla sözde bir "antiemperyalist" algı oluşturuyor, bu arada başka emperyalist ülkelerle (Almanya

ve Fransa) flört ediyor... İşi gerçekten çok zor! Bir işçi-emekçi hükümetinin sözcüsü değil ki, "Ortadoğu Emekçi Halkları Federasyonu" sloganıyla emperyalistlerin ve yayılmacı, baskıcı, gerici diktatörlüklerin oluşturduğu kördüğümü kesip atsın...

Hangi "hayaller"?

Erdoğan Türkiye'yi yeni yatırım alanlarına ve pazarlara açabilmek amacıyla, tabii bu arada ülke içinde "birlik ve beraberliği koruyabilmek" amacıyla da Abdülhamid'den yararlanmak istiyor. Ona göre sultan, "dağılmaya yüz tutmuş İslam dünyasını bir araya getirmek üzere İslam Birliği hedefiyle yola çık(mış)". Erdoğan'ın, Abdülhamid'in Çin'den Maçin'e kadar yayılmış Müslümanları birleştirmeye çalıştığı iddiası elbette kendisinin hayal ürünü. Hiçbir kaynakta Abdülhamid'e atfedilecek böyle bir politika yok. Ama sultanın elbette bir İslami cihat çabası vardı, ama Osmanlı toprakları içinde ve onun korunmasına yönelik olarak.

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında, dağılmakta olan Osmanlı imparatorluğunun (İslam dünyası değil) ayakta tutulabilmesine yönelik farklı tezler ileri sürülüyordu. Bunlardan birisi, dünyaya yayılmış Türk kökenli halkları bir araya getirecek bir Turan ülkesi fikriydi; yenilgilerin ardı ardına geldiği bir dönemde gerçekleştirilmesi olanaksız bir ideal. Bir başka ideal ise, Jön Türkler'in, ardından İttihat ve Terakki'nin savunduğu Osmanlılık anlayışıydı. İmparatorluğu oluşturan tüm farklı etnik ve dinsel grupları Osmanlı vatandaşlığı altında toplayıp birleştirmeyi hedefleyen bu siyasi proje de, imparatorluk içindeki değişik ulusal grupların (Ermeniler, Rumlar, Sırp, Bulgarlar, Makedonlar, Araplar, vb.) milliyetçi bir uyanışla Osmanlı'dan kopma mücadelelerine giriştiği bir süreçte işlemez hale gelecekti. Nitekim İttihatçılar daha sonra bu tezi bir kenara bırakıp "Türk" asıllı olarak tanımladıkları halk kesimlerine dayalı bir devlet anlayışına sürükleneceklerdi.

İşte bu ortamda Abdülhamid'in politikası, imparatorluğu Müslüman halklar çevresinde pekiştirmek amacına yönelik oldu. Balkanlar'daki Ortodoks ve Katolik

halklar zaten ulusal ayaklanmalarla Osmanlı'dan kopuyorlardı. Bu gelişmelere o bölgelerde mücadeleyi dini bir çerçevede örgütleyerek belki direnilebilirdi. Gene aynı şey Anadolu'da Ermenilere karşı yapılabilir, Arap ulusçuluğu ise Müslümanlık temelinde durdurulup bu halkların İstanbul'daki Hilafetin çevresinde kalması sağlanabilirdi. Felaketlerle sonuçlanan bir politika: Kürtlerden oluşturulan Hamidiye alaylarıyla Ermeni halk üzerinde yapılan katliamlar, Trablus'tan Filistin'e kadar ölüme yollanan halk evlatları, Balkanlar'da sebep olunan Müslüman kıyımları... ve durdurulamayan toprak kayıpları.

Aslında İslam birliği hayali Abdülhamid'in bir "ideolojik" seçiminin değil, gene izlemeye çalıştığı denge politikasının bir ürünüydü. 19. yüzyılın sonlarına doğru, o döneme değin Osmanlı'nın klasik güç dengeleri içinde önemli ağırlığa sahip olan İngiltere ve Fransa'nın İstanbul'u Rusya ve Balkan ve Arap ulusları karşısında "yalnız" bıraktıkları ve imparatorluğun hangi temellerde paylaşılacağı görüşmeleri yaptıkları açığa çıktığında, denge politikasında "dayanılacak" yeni bir güç ortaya çıkmıştı: Almanya. Sultanın çağırısı üzerine İstanbul'a Osmanlı ordularının komutasını ve yeniden düzenlenmesini üstlenecek paşalar yollayan, gene bu amaçla Anadolu'da Bağdat'a kadar uzanacak demiryolları döşemeye koyulan Almanya, aynı zamanda sultana onun İslam dünyasının halifesi olduğunu hatırlatacak, giriştiği ve girişeceği savaşları bu ideolojik ve politik kimlikle ve cihat çağırısıyla sürdürmesini salık verecekti. Ama bu da Osmanlı'nın sonunu hazırlayan tarihsel akışı durduramayacaktı.

Bütün bunlar şimdi de Erdoğan için ideolojik ve politik bir keşmekeş, bir çıkışsız labirent oluşturuyor. Durumu Abdülhamid'inkinden farklı değil. Bir yandan ülkenin bekasından, bütünlüğünün tehlikede olduğundan söz ediyor, bu korkuyu kışkırtıyor, bir yandan da "güçlü devlete" özgü yayılmacı hayallerini Afrika'nın içlerine kadar genişletiyor. Bir yandan Osmanlıcılık oynayıp eski imparatorluk günlerine dönme tutkuları oluşturuyor, diğer yandan bırakın Balkan uluslarını, Arap dünyasındaki ulusal devletlerin tepkisini çekiyor. Müslümanların birliği diyor, İslam dünyasının önde gelen devletleriyle neredeyse kanlı bıçaklı oluyor. Türkçülük oynayıp MHP'nin misyonunu üstlenme planları yapıyor, ama sadece kendi ülkesindeki farklı etnik kimlikler üzerinde bölücülük yapmakla kalmıyor, pek çok Türki devletin egemenlik gururunu kırıyor, bu arada bazı Türki oluşumları bağrında taşıyan devletlerin tepkisini üzerine çekiyor.

Erdoğan “monşerleri” çevresinde tutabilseydi acaba onlar nasıl özerlerdi bu durumu ya da acaba çözebilirler miydi? Bilmiyoruz. Ama eğer koca bir sultan 33 yıllık tek adam istibdadı altında bu tarihi düğümü özememişse, onun müritleri nasıl çözebilecek ki? Sonuç: Yeni ve sürekli bir 1908 gerekiyor.